

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XVI, св. 1-2.

БЕОГРАД, 1967.

НАШ ЈЕЗИК

Књига XVI

Нова серија

Св. 1—2

ПОНАВЉАЊЕ ПОЧЕТНОГ РЕЧЕНИЧНОГ ЧЛАНА КАО СТИЛСКО СРЕДСТВО ЗА ИСТИЦАЊЕ

Узастопно понављање почетног реченичног члана

С времена на време чујемо или прочитамо реченицу овог типа: „*Цењкање, то је твоја савест, зар не?*“ (РК — ЧП, 220).¹

Чиме се одликује таква реченица? Пре свега, почетни реченични члан одвојен је паузом од другог дела реченице и изговара се нарочитом интонацијом, која, указујући на незавршеност говора, спаја овај реченични члан и наставак реченице. Одмах после паузе почетни реченични члан се понавља,² ређе лексички, а много чешће у виду анафорске или личне заменице. Предикат се не слаже са почетним, него са поновљеним чланом. Почетни члан најчешће је субјект, а

¹ Скраћенице:

- АГМ: Antun Gustav Matoš, *Pejzaži*, Београд, 1956.
АК: Ante Kovačić, *Djela, II. U registraturi*, Загреб, 1950.
АЦ: August Cesarec, *Smijeh Jude Iškariota*, Загреб, 1946.
БП: Болдан Поповић, *Чланци и предавања*, Београд, 1932.
ВП: Veljko Petrović, *Ravangrad*, Београд, 1966.
ДЂ: Добрица Ћосић, *Корени*, Београд, 1960.
ИС: Исидора Секулић, *Говор и језик — културна смотра народа*, Београд, 1956.
ЈЛ: Лаза Лазаревић, *Приповетке*, Београд, 1957.
МЛ: Михаило Лалић, *Свадба*, Београд, 1966.
МК: Мирослав Крлежа, *Новеле*, Загреб, 1952.
ММ: Hrvatska književna kritika, III. *Milan Marjanović*, Загреб, 1962.
П: Политика.
РК — ДД: Радомир Константиновић, *Дај нам данас*, Београд, 1958.
РК — ЧП: Radomir Konstantinović, *Čisti i prljavi*, Сарајево, 1958.
РМ: Рајко Маринковић, *Руке*, Београд, 1956.
ТУ: Tin Ujević, *Proza*, Београд, 1964.

² С овим се не које случајеви очевидне инверзије типичног поретка, као у примеру: *Престварање — није то тек само реч* (ИС, 43).

знатно ређе објект, именски део предиката или глаголка одредба. Готово у свим случајевима овакав реченични члан налази се на почетку реченице.³ Уколико почетни члан није субјект или именски део предиката, него објект или глаголка одредба, појављују се два случаја: — (а) почетни члан има облик који захтева синтаксичка конструкција реченице; (б) почетни члан је обликом осамостаљен, тј. стоји у номинативу, а не у зависном падежу. Кад се ради о инфинитиву или прилогу, оваква разлика, наравно, не постоји; а код објекта разлика се не види увек, зато што акузатив морфолошки може бити једнак са номинативом.

Конструкције са оваквим синтаксичким понављањем реченичног члана претежно се јављају у самосталним или бар независним реченицама. У зависним реченицама знатно их је мање, али их ипак има, нпр.:

Енглески језик има (...) особиту сонорност, управо сонорности, јер енглески вокал, то је читава хроматичка скала (ИС, 86).

Кад је почетни члан интонационо јаче одвојен (нпр. услед емоционалне експресивности), а поготову кад ни обликом не договара реченичној конструкцији, — он се приближава исказима. Но, докле год припадају истом саопштењу, истом акту комуникације, такав реченични члан и реченица за њим чине једну целину.

Понављање почетног реченичног члана најчешће се јавља или зато што говорник жели да појача комуникативни ефекат почетног члана и целе реченице или зато што, услед навирања мисли, важности предмета, узбуђења и сл., застаје иза почетног члана да би нашао што бољу, што адекватнију формулацију. У оба случаја долази до истицања почетног

³ Сасвим су ретки примери као овај Крлежин:

То је ипак скандал! У овоме смраду, један подерани костур, глупан, ништарија, скитница, један нико и ништа у потпуном смислу те ријечи, он ту ирониично говори о његовој жени (МК, 223).

Зато назив почетни члан одговара не само психолошкој и линеарној примарности овог члана у односу на поновљени члан него — најчешће — и његовом месту у линеарној структури реченице.

члана, као и реченице у целини, пошто овако распчлањена реченица појачава саговорникову пажњу и делује упечатљивије. Одвојен паузом, почетни члан делује на саговорника сам за себе, као посебна целина, а пауза омогућава да се он боље уреже у свест и повећава његову моћ евокације. Реченица иза почетног дела истиче се нарочито тиме што се паузом повећава саговорников интерес, па према томе и пажња, за саопштење које треба да уследи иза паузе. Да ли ће се више појачати комуникативни ефекат почетног члана или реченице за њим, то у говору умногоме зависи од начина на који се они изговарају (од брзине и интензитета изговора, интонације и сл.), а томе се могу придружити и гестови и мимика. У писаном тексту, међутим, овакво варирање сведено је на доста оскудне могућности ортографских и графичких средстава. — Употребом заменица *сви* и *све* приликом понављања реченичног члана — постижу се посебне нијансе истицања, о чему ће даље бити више речи.

Реченични акценат је од посебног значаја за разумевање комуникативне улоге истакнутог појма. У реченици са наглашеним поновљеним чланом тај појам представља комуникативно битни део реченице, *једро*, да се послужимо терминологијом учења о актуалној деоби (функционалној перспективи) реченице. Истицање једра понављањем реченичног члана нарочито је ефикасно кад се дужи почетни члан понавља неком заменицом, јер се ова може знатно лакше и ефектније нагласити главним реченичним акцентом. — Међутим, у реченицама са поновљеним реченичним чланом много се чешће ради о поновљеном члану који није носилац реченичног акцента, већ напротив представља комуникативно најмање динамични део реченице — *основу (исходиште)*. Ова чињеница објашњава зашто се од свих реченичних чланова највише понавља баш субјект. Субјект се, наиме, врло често јавља као основа (исходиште) реченице, а уз то — боље рећи због тога — често стоји на почетку реченице, што погодује понављању.

Са поступком понављања реченичног члана може се комбиновати употреба везника. То су првенствено *а* и *али*, који обично истицање претварају у контрастно или опози-

ционо. О овоме ће бити говора код случајева где је оваква комбинација нарочито карактеристична.

Својеврсно истицање може се постићи развијањем почетног члана у подужу координативну синтагму. Овакво нагомиланање појмова служи да се постигне што потпунији, живљи, импресивнији опис, да се повећа убедљивост аргументације, да се да одушка јаким осећањима итд. Међутим, што је почетни реченични члан развијенији, све је теже његово смисаоно и синтаксичко уклапање у реченицу. Зато се у таквим случајевима — обично се и ту ради о субјекту — често прибегава понављању реченичног члана. Одвајањем помоћу паузе постиже се извесно пруписање набројаних појмова и доприноси се да тако груписану целину саговорник јасније и упечатљивије схвати. А понављањем, нарочито кад се употребе емфатичке заменице *сви* или *све*, набројани појмови се на изванредан начин резимирају и тако још једном истичу, а истовремено се и са синтаксичке стране решава проблем реченичне кохеренције.

Поред побољшавања реченичне кохеренције, са истицањем се могу комбиновати и друге функције: — (а) пре свега — емоционална експресивност, јер су реченице са поновљеним реченичним чланом често изазване снажним осећањима, што се одражава нарочито на интонацији:

Мој Едуард, то би био студент, да! (АК, 45);

(б) избегавање какофоничног наметања енклитике:

Бити Бајроновац, то је бити потпун пјесник, живјети пјеснички и само себе описивати (АГМ, 80);

(в) решавање проблема конгруенције:

Рим није град. Рим, то су градови разних, управо супротних цивилизација (АГМ, 258);

(г) уклапање неког израза у реченицу:

Од среде до петка, на опет из почетка, тако уморним и разочаранима може да изгледа ово што се догађа у седишту Уједињених нација (П, 11. XI 1967, 1).

Реченица, међутим, може бити „мисецкана“ и због нелингвистичких разлога, као што су: — (а) говорничка збуњеност:

Овакав дан, славни моји гости, велечасни и пречасни, овакав велики дан, моја драга велештогована господода и рођаци, кумови слатки и куме, такав сретан и пресретан дан — тако све надовезује ријеч на ријеч стари Тичек па ни сам не зна што ће да каже и како ће да сврши (МК, 47);

(б) оклевање, снелбивање:

Ствар је у овоме... Видиш: твоја жена, она је у неку руку сањалица, па наишла на човека сањала (ЛЛ, 228);

(в) тражење речи:

„Једна жена“, објашњавала је, тражила је реч, „једна жена остаје жена и у рату, зар не?“ (РК — ЧП, 280);

(г) заузетост неком другом радњом:

„Али у возу“, копала је по торби, „у возу је страшно досадно“ (РК — ЧП; 201);

(д) жеља да се добије у времену, (ђ) неспособност да се одмах да одговор итд. У оваквим реченицама не ради се о некој стилској функцији, него о невољном ремећењу реченичне конструкције. Такви случајеви су, дакле, лингвистички немотивисани, и зато овде неће бити обрађивани.

Порекло конструкција са поновљеним реченичним чланом треба тражити у усменом језику, чија је синтакса знатно слободнија од синтаксе писаног језика и много више изложена утицају емоција. Али је неке овакве конструкције, због њихових знатних изражајних могућности, прихватио и писани језик, па их налазимо и код најбољих стилиста. Овде не треба заборавити да су страни језици, нарочито француски, могли да подстакну или прошире употребу понеког од ових обрта.

Овакве реченице не срећу се само у нашем језику, него их има у језицима најразличитијих типова. У неким другим језицима — нпр. француском — много су чешће него у нашем.

Понављање почетног реченичног члана треба одвојити од поступака који с њим имају додирних тачака, али ипак

формално или функционално представљају нешто друго. То су нпр.: — (а) лексичко понављање — и вишеструко — речи и израза изговорених у једном даху:

Све, све му се допадале и у свему он виђаше себе
(ЈЛ, 220);

(б) пауза (односно нарочита интерпункција) између два реченична члана при чијој се употреби синтаксичка конструкција не мења:

Нас двојицу — позвао је командант хаубичког дивизиона на ручак (ВП, 201);

(в) перифрастични изрази као што је *што се тиче...*:

Што се мене тиче, ја никад нећу заборавити једну младу Енглескињу (БП, 160);

(г) разни анаколуте, где до понављања долази услед лоше конструкције реченице:

Али њдије јој постајаше некако тијесно и досадно у те побожне старице, која дан и ноћ мољаше за душе покојника и свих злочинаца овога свијета, који — по мнијењу старице — када гођ почињали какво зло дјело, надвладао их паклени дух сатана (АК, 260);

(д) појава да говорник сам себи поставља питање и на њега одговара:

А ми? Ми смо још увек номади, балкански брђани, пастири, ратници и хајдуци, с ратничким моралом (ВП, 159);

(ђ) понављања у репликама, као у примеру:

А ти што си? — Ја? Ја сам хваталка (РМ, 129).

Најчешћи типови узастопног понављања почетног реченичног члана

1) Поновљени члан је то: — Код овог типа поновљени члан је анафорска заменица *то*, која увек стоји у средњем роду и једнини, тј. није у конгруенцији са почетним чланом. Анафорским *то* почетни члан се не замењује — као

што је то случај кад је поновљени члан лична заменица —, него се на њега упућује. Зато се појам исказан почетним чланом може у реченици јављати са значењем ширим или другачијим од његовог уобичајеног денотативног значења и са доста евокације, што је нарочито случај кад су почетним чланом означена жива бића. Ово важи и за реченице са поновљеним чланом *све то* и *све* (типови 3 и 4).

Употреба ове конструкције у функцији истицања — и границе такве употребе — лепо се могу видети из следећег одломка:

Шта је то *елеганција*? Да будемо кратки пре но што ћемо бити недовољно експлицитни. *Елеганција*, то је онај принц Хамлет, који ће бити принц и онда када више не буде ниједног принца на свету. *Елеганција* је оно што он говори, јер је то увек збир пробраних појединости праћен необичним држањем. *Елеганција* је необичност сабијена у мере које годе. *Елеганција* је отменост која је проста; налет који је пун уздржљивости. *Елеганција* је сав Шекспир! (ИС, 130).

Да је прву дефиницију почела са: *Елеганција је. . .*, или: *Она је. . .*, или: *То је. . .*, — Исидора Секулић би дала обичан, неизразит одговор. Међутим, употребивши у првом одговору реч *елеганција* и направивши иза ње паузу, она је постигла да се појам о коме је реч (*основа* саопштења) још једном упечатљиво појави у читаочевој свести. А с друге стране, паузом је створила напетост и повећала интерес за оно што ће доћи после паузе, тј. за целокупни одговор, у коме ће се као његов интегрални део налазити, односно поновити, и основа саопштења. Све ово, наравно, треба представити у говорној ситуацији да би се добила права слика о живости и ефектности оваквог одговора. У следећим одговорима, међутим, понављање почетног реченичног члана било би неумесно пошто више није битно цело саопштење — заједно са основом, него само нове информације које се везују за основу. Према томе, више нема потребе ни за истицањем основе ни за истицањем саопштења у целини, него евентуално само за истицањем онога што се саопштава о основи, — а за то је довољно направити паузу после основе, као у овом примеру:

Слобода и либералност, анализа и критика, средства су а не циљеви (ММ, 293).

Овакво понављање реченичног члана највише се употребљава у номиналним реченицама, и то нарочито у онима у чијем се предикату налази именица (именичка синтаagma).
Примери:

Њени уздаси и мутно, мукло јечање, то је пњечење главе (ДЂ, 196). — *Књига, то је била моја страст, а данас ништа не читам* (АЦ, 255). — *Читава та поезија, то је штуро и досадно гомилање стихова* (ТУ, 193). — *Његова књига, то је његов логички, психолошки, језички систем* (ИС, 57). — *Оцјена једнога човјека, то је његова савршена умна биографија* (ТУ, 304). — *Велико срце и јака крв, то је трагика Крањчевића* (ММ, 83). — *Он је дух раван: ширина и дуљина, то су његове димензије* (ММ, 92).

Ретко се оваквом конструкцијом истиче именски део предиката, као у ова два примера:

Сељачка патетика, то је он (ДЂ, 48). — *Молба — то је био тај свет* (РК — ЧП, 267).

Каткада се ради о вербалној реченици:

Једна трафика са женом која носи наочаре, то не постоји у моме животу (РК — ДД, 76). — *Овај гвоздени котлић, она полуга с ланцем, то га је уздигло из овога стања у тмани* (МК, 203). — *Талијанска реторика и суперлативи, формализам и бљештавост и позирање — то су постали биљези Тресићеве нарави* (ММ, 81).

Код овог типа (као и код типова 3 и 4) почетним чланом се углавном означава неки „неживи“ појам; зато су ретке овакве реченице:

Та покојна Малчика, то је била једна од првих законитих жена старог Каврана (МК, 173). — *Добар преводилац, то је неминуовно категорија књижевника* (ИС, 67). — *Велики писци и песници, то је, једном речју, поезија језика и говора људскога* (ИС, 132).

Када је почетни члан сувише дугачак, конструкција са анафорским то поред истицања има и улогу побољшавања смисаоне и синтаксичке кохеренције:

Проблеми математике и метафизике, бројни цитати и записи, предавања, фрагменти несвршених дјела, зној кандидата на испитима, удвостручење личности, демонска сила у човјеку, семинари и попови, катакомбе и трџла прошлост, клоаке, мочваре, пси, змије, универзитет поред лумпераја, мистериозни другови на спавању — то је што сам извјесно најчешће сањао (ТУ, 228). — Сценичка вештина, драматичност, богатство типова, дуг, врло дуг низ комичних речи и ситуација пуних дубљегга смисла, оштро посматрање, тачна психологија, здрав, правилан разум, нешто право, проникљиво и продирљиво у сваком његовом суду, висина мисли где је за њу било маха (наш пример у Дон Жуану), — разум, да још једном кажем, — чист, здрав разум, прав и светао као зрак, — не, пре као мач, који пресеца, и отвара, и тако открива оно на шта падне; — то су Молиерове особине (БП, 103 — 104). — Уживање у раду и труду, уживање у тихом, али пуном задовољства и душевно бујном животу, уживање у творности и плодности, што ужи контакт с природом, уместо досадањегга непријатељства према природи — то је оно што Назор хоће (ММ, 222).

Иако се често овако употребљава, ова конструкција остаје стилско средство, стилска варијанта, јер се и при врло развијеним реченичним члановима употребљава и обични тип реченице:

Граматику, речници, књиге о правопису, упутства о правилној употреби појединих речи, предавања, чланци, настава у школама, свакојачко су корисна средства (БП, 189—190).

Као и у горњем примеру, ту обично постоји пауза између развијеног реченичног члана и осталог дела реченице. Мање је срећно решење да се одмах иза развијеног члана стави енклитика:

С А Д Р Ж А Ј

	Страна
1) Љубомир Поповић, Понављање почетног реченичног члана као стилско средство за истицање	1—21.
2) П. А. Дмитријев, Два начина актуализације компонената односне реченице	22—26
3) М. Стевановић, Једна синтагма с аблативним генитивом у стилској функцији поређења и епитета	27—31
4) И. Грицкат, Релативно који и што	32—48.
5) Др Живојин Станојчић, Граматичка асоцијативна средства у делу <i>Хроника моје вароши</i> М. Настасијевића	49—62.
6) Др Е. Фекете, Облици допуна уз глаголе: <i>свирати, гудети, ударати</i> и сл.	63—77.
7) Игрутин Стевовић, Две средње синтаксичке конструкције	78—83.
8) Милица Бабић, <i>Nomina agentis</i> изведена суфиксом <i>-ло</i>	84—92.
9) А. Пецо, Јекавски облик једног прилога	93—96.
10) Јован Кашић, Лексичко-фразеолошке иновације условљене присношћу са писаним текстом и граматичким навикама	97—108.
11) ЈЕЗИЧКЕ ПОУКЕ	109—113.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

Б Е О Г Р А Д
1 9 6 7.

Штампа: Издавачко-штампарско предузеће „Обод“ — Цетиње

Жеља за путовањем, неодољиви нагон за авантуром, пустоловином, доживљајем, познавањем туђих обичаја и туђих људи је најбољи доказ за енергију расе и човјека (АГМ, 162).

Једна формална варијанта овог типа понављања јесте употреба анафорске речце *ето* + генитив уместо *то* са номиналном реченицом. Овим саопштење добија изванредан узвични и емоционални карактер. Примери:

Двоструки побједник и — двоструки издајник, ето резултата (РМ, 182). — Регистрирање парничких списа, ето резултата свих напора око просветљивања, ето судбине, ето најнеплоднијега посла (ММ, 113). — Мецена, Лаура, Регистратура, ето трију елемената овога романа, ето трију симбола наших недаћа (ММ, 112).

Конструкција са анафорским поновљеним чланом ретко служи за истицање глаголских одредби. Тада је поновљени члан обично неки анафорски прилог. Почетни члан може бити у зависном падежу или у номинативу. Примери:

(а) „У купатилу“, рекла је, „тамо најбоље знам колико сам слаба“ (РК — ЧП, 32). — У лирским пјесмама, *Wahlverwandschaftu, Wilhelm — Maisteru, и расправи о бојама у Faustu — ту* је Гете Гете (АГМ, 48).

(б) „Истина“ и „Природа“ — *ту* је све што је зрело и право лепо (БП, 152).

2) Почетни члан је инфинитив, а поновљени *то*: — Када је почетни члан инфинитив или зависна или напоредна инфинитивна синтагма, поновљени члан је анафорска заменица *то*, која сасвим одговара деклинационој неутралности инфинитива. И овде се најчешће — али не увек — ради о номиналним реченицама, и о инфинитиву у улози субјекта.

И ова конструкција има, пре свега, функцију истицања — и инфинитива и реченице:

Пљунути некога, то је највећа увреда (РМ, 230). — *Учинити противника смешним, — то* је, у обрачуна с њим, понекад боље (П, 13. XI 1967, 10). — *Читати „Отми-*

цу“ и забавит се њоме — то је права и посљедња ријеч што је може о њој рећи критика (ММ, 199). — Не жури му се. На пола године једном пропјевати — то му доста је (ММ, 93). — Бити изврстан у свом послу, то је циљ (БП, 201). — Мислити самостално, то је потребно (БП, 23).

Уколико је инфинитивна синтагма врло развијена, онда и овде одвајање паузом и синтаксичко понављање служе истицању и помажу да се постигне кохерентност реченице. Примери:

Умети владати свим покретима душе као свим покретима тела; умети савладати свој егоизам у свакој прилици, у тисућу ситних, честих прилика, и не показати да ишта савлађујете; попустити туђем егоизму, и не показати да попуштате; умети себе потчинити другоме и кад је нижи од вас; умети истаћи туђу вредност, не истичући своју; учинити госту присуство на месту пријатним; умети изазвати разговор и умети чути другога; умети узети друге у заштиту, а да не изгледате као покровитељ; умети похвалити без претеривања и бљуткости; умети одговорити на хвалу тако да је не примите и не одбијате; умети складно признати своје мане и своје погрешке; остати природан, па ипак сачувати свој ред, свој положај друштвени, тако да сва та љубазност остане и достојанствена и искрена; речју, умети понашати се тако да други остану задовољни и с нама и са собом — то је оно што су те жене умеле, и поред њих и људи (БП, 194—195). — Љубити се с неким дететом пре толико година, па га видети сада као жену; сећати се оних пољубаца и придавати им садашњи значај — то је, ако ништа друго, а оно бар да се човек поштено збуди (ЈЛ, 201).

И ово је стилска варијанта према синтаксички обичној конструкцији (са паузом после инфинитива), каква се јавља у примерима:

Вечито представљати, држати живце у вечитом напону, посматрати своје понашање, бити на висини духовитога разговора, троши снагу више но ваљање клада (БП, 211).

Уколико је инфинитив — као у претходним примерима — субјект или објект, он се упркос своје непроменљивости може уклопити у реченицу, мада то уклапање није увек лако без анафорске заменице. Но, ако инфинитив има функцију глаголске одредбе, његово директно укључивање у реченицу врло је тешко или чак немогуће. Зато у таквим случајевима треба узети примену синтаксичког понављања као нужност, а не као стилску варијанту. Примери:

Умети видети, и умети казати шта сте видели, у томе вам је цела тајна критике (БП, 24). — Запажати, откривати и дефинирати велике проблеме живота, друштва и културе у дјелима и такве проблеме отварати писцима и књижевности — у томе је њено позвање (ММ, 295).

3) Поновљени члан је све то: — Почетни члан овде увек означава два или више појмова, што се изражава било напоредном синтаксом било обликом множине. — У оваквим реченицама истицање се пре свега састоји у говорниковом инсистирању на томе да се оно што се износи реченицом тиче свих појмова означеним почетним реченичним чланом. Оваком истицању се придружују раније описани стилоки ефекти паузе и синтаксичког понављања. Примери:

Народ, слобода, устав, све су то само изговори да се дође на власт (ДЂ, 49). — Преметачине, полиција, детективи, прогони, записници, све је то остало на влас исто као што је и било (МК, 151). — Нагон за лутањем, бжежање из родитељске куће — све се то више развило између два рата него прије (ТУ, 414). — Тенденциозни романтизам и импресионистичка романтика, све се то меша с неким културним и умјетничким дилетантизмом (ММ, 77—78). — Ковачићев рад, Ковачићев језик, његово назирање, све је то изразито домаће, пуно колорита (ММ, 102).

Кад се има у виду значење ове конструкције, схватљиво је зашто се она врло често јавља приликом дужег набрајања:

Веће залагање за модернизацију привреде, снижење трошкова производње, боља организација рада, интеграција, пуно коришћење капацитета и радног времена, итд. — све би то допринело бржем оживљавању привредне активности (П, 11. XI 1967, 7). — Многе неугодне и мучне појаве у нашем народном и друштвеном животу, честе и тешке свађе, мржње, пакост, завист, ометање и свлачење на ниже онога што је добро, подизање онога што је рђаво, заустављање напретка политичког, друштвеног, моралног, просветног, — све су то највећим делом последице „жестоке“ нарави великог броја наших сународника (БП, 269). — Нервозно тражење тачнијег одређења, доброг описа ствари, задирања властитих рефлексја, незадовољство са формом, све то даје Балском нервозну елеганцију (ММ, 154).

И у реченицама са све то ретко су почетним чланом означене особе, — као што је то случај у ова два примера:

Сви официри и штаблије, пробисвијети и варалице из штаба „горског цара“ у Липову, срески команданти галијанских плаћеника, шпијуни, судије и јуришлије — све је то било нагрнуло на затвор (МЛ, 38). — Велика господа — и ми слуге, све је то некуд једнако! (АК, 79).

Кад је почетни члан објект, он може стајати у акузативу или имати облик номинатива:

(а) *Кључеве, лисницу, сат, новчаник с металним новцем, бривијер, рупчић и остале ситне стварчице које практичан човјек носи по џеповима, све то избаци он на клупицу (РМ, 125). — Едипов комплекс, инфантилне успомене, ицестуозне жеље, либидинозност, некрофилство, вербализам, платонску еротоманију, сексуалну инхибицију (vulgo: импотенцију) — све су то различни критичари и касније психоаналитичари тражили у Поовом гробу (ТУ, 402).*

(б) *Гвожђарија, синцири, волтови — све је то људска рука направила, све то, значи, моја рука може да развали (МЛ, 59).*

У овом примеру:

Све наше романтичне ретроспективе, оно биједно гледање хиљаду година унатраг, све је оно било тужан доказ, да су тадашње наше атмосфере биле тако отроване и тако загушљиве, да се у њима није дало дисати (МК, 86).

употребљена је заменица *оно*, а не *то*, да би се што јасније показало да се ради о прошлости.

4) Поновљени члан је *све*: — И овде је почетни члан састављен од два или више појмова, али за разлику од претходног типа — поновљени члан је само заменица *све*, која увек стоји у средњем роду и једнини. — Употребљавајући ову конструкцију, говорник наглашава да се радња тиче целине коју сачињавају појмови наведени у почетном члану, као и они појмови који се евентуално могу подразумевати уз наведене. Примери:

Све биће народа, све тековине народа, све је у језику (ИС, 57). — Куће, стају, бачвару, магазу, оборе, све су поразваљивали (ДЂ, 80). — Кромпир и домовину, љубав и кисео купус, све ће тај јуноша пјевати једнаким жаром и вјештињом (АГМ, 65).

(У оба примера са истакнутим објектом почетни реченични члан стоји у акузативу.)

И ова се конструкција, очигледно, може згодно употребити при набрајању, нарочито кад се истиче укупност појмова:

Двоспратни елеватори и масивна катранисана стројарна жицаре, танкови каменог угља и црвенозажарене коксове пећи, све је у сутоњу у црним, маркантним обрисима подсјећало на стројеве и полуге прекоморске луке (МК, 125). — Садржај и облик, ваше идеје, ваш стил, ваш речник, вашу синтаксу, вашу ортографију, све знакове ваше индивидуалности, све оно, по чем сте све што јесте — све вам може слободно промијенити, одузети или отети! Ваш живот, ваша дјела (— ваша бесмртност!), ваш карактер, ваше поштење, ваш таленат све, све при-

пада њему! (ГУ, 11). — *Тон, стих, израз, врста осећања, степен до којег се пењу, њихово трајање, сразмера у којој поједина преовлађују над другима, успех с којим он казује поједина међу њима, неке његове песничке навике, и друге ситније околности* — све показује да Змај није располагао оним обиљем, оном јачином и дубином осећања који обично одликују велике песнике (БП, 47).

Ево једног — веома ретког — примера у коме су почетним реченичним чланом означене особе:

Инжењери, доктори, пацијенти, адвокати, све ми се за шест месеци погоачи (О. Давичо, Радни наслов бескраја, Београд, 1964, 212).

5) Поновљени члан је заменица или је идентичан са почетним чланом: — Овакве реченице су обичније у говору него у писаном језику. Често су емоционално обојене, али њихова главна функција остаје појачавање комуникационе вредности саопштења и почетног реченичног члана. Примери:

Цртеж, цртеж је скриптура, рукопис, сама рука уметника. Тајна испод боја. *Превод, превод* такође тражи тајну оригинала и такође је никад не налази (ИС, 39). — *Мисао, мисао* је ту опште место од Библије па до данашњег и сутрашњег дана (ИС, 58). — *Алојз, он* је вршњак с мојим Габриелом (МК, 10). — *Сам херој овога мистерија, младомисник Алојз, он* у тај трен пресветога подизања није мислио савршено ништа (МК, 11). — *Бог, он* је био негде ту, зар не знаш? (РК — ЧП, 45). — *Моја соба, она* је била одједном пуна мира и тишине какву још никад нисам чула (РК — ЧП, 113). — *Ја, ви'ш, ја* знам све! (ЈЛ, 163). — *Ово — он* руком напиша штаку, — *ово* ће народ позлатити (ЈЛ, 255).

Понекад је почетни члан прилог:

Овако, рекла је, овако је друго (РК — ДД, 316). — „*Ноћу*“, није спуштала руку, „*ноћу* осетим да ће врата да се отворе“ (РК — ЧП, 60). А *онда*, — *онда* је опет постао слободан, текао коритом, које си је сам ископао

(АЦ, 88). — За Италију је театар био врло битан. И *joш* и *сада*, и *сада* је доста битан, поред мушког зноја фашистичке трупе (ТУ, 345).

Једна посебна варијанта је употреба анафорске заменице *тај* у улози поновљеног члана:

Е, е! *Крух кукурузњак, крух кукурузњак, тај* испира и чисти наше зубе! (АК, 193). — Све је остало празно, шупље и утло: али *новац, новац, новац, тај* је право, здраво и коренито господство! (АК, 188).

(У ова два примера видимо и емоционално лексичко понављање почетног члана.)

Овај обрт се врло често употребљава са везницима *а* и *али* ради контрастног истицања. Везником *а* показује се промена тока комуникације, неподударност или супротстављање једног појма другом. А супротност садржаја дате реченице са претходним говором, уз контрастно истицање почетног члана, обележава се везником *али*. Примери:

(а) Она тек тада опази (...) његову голотињу (...) А *он, он* се загледа у њене босе ножице (РМ, 192). — Тако стари Жилбер де Поре, мудрац и писац. А *ми — ми* бисмо могли додати његовој књијници сву књижевност (БП, 110). — Ја сам бољи од вас ма којег. Ја сам учио гимназију (...) А *ви — ви* ни читати не знате (ВП, 48—

(б) Он је запео на своме путу код црвене лампе и остао (б) Он је запео на своме путу код црвене лампе и остао вани на улици. Али *његов син, он* би могао да се попне! (МК, 84). — И опет се нуди прилика причи да се без штете повуче (...) Али *он, он* сам није желио да буде тако повучен из облака (РМ, 189). — Ја баш нијесам био вољан, али *наш ђак, он* превијај овамо и онамо, те ме напокон намами, да пођем с њим у брђанско сиромаштво (АК, 189).

Код овог типа почетни члан је обично сасвим кратак. Ипак има и реченица са врло развијеним почетним чланом:

Ето, *тај монструм од меса, бунде, диплома и неких грађанских части, тај глупан ту пред њиме, његов бив-*

ши такозвани шеф, коме он дугује хиљаду круна, мецена, протектор, он њему оvdје на стражарници водоштаја говори о томе, да се она отровала (МК, 225). — А они наши ситносликарски чинквечентисти и наши филозофи реформатори и протуреформатори по свеучилиштима од Равене и Пизе до Амстердама и Рима, ти су стајали у оно вријеме спрема овог катрана и ове куле и ове црне бијесне воде у истом размјеру (МК, 158).

У улози глаголске одредбе или допуне почетни члан обично је обликом везан за конструкцију реченице, али то није увек случај:

(а) *Ни до своје краљевске униформе (до уреса свог живота), до ње он више није држао ништа.* (МК, 114). — „Шта сам могао с мојом сестром? Али с тобом“, казао сам. „С тобом могу“ (РК — ЧП, 241).

(б) *Ана, њу сам створио* (РК — ДД, 116).

б) Поновљени члан је сви (они): — У овој конструкцији почетним чланом означавају се лица. Кад се почетни члан састоји од више појмова, поновљени члан је сви (они). Уколико, пак, почетни члан чине само два или три појма, као поновљени члан јавља се оба, односно сва три и сл.; пример:

Боконда и Ирена, обадвије су модели што надахњују (ММ, 269).

Поред истицања почетног члана и целе реченице, оваквом се конструкцијом наглашава да се радња тиче свих лица означених почетним чланом. Само, ако они није експлицитно исказано, него се подразумева у личном глаголском облику, онда се у појединим случајевима не може сигурно рећи да ли је набрајање појмова почетног члана завршено или се уз наведене појмове подразумевају и још неки. — И ова конструкција може послужити и за појачавање реченичне кохеренције. — Примери:

(а) *Они филистри и глупани по месницама и крчмама код моста, сви они надстражари, малтари, крчмари, кумови и куме, сви су се они снебивали над тим страш-*

ним и нечувеним скандалом (МК, 184). — Али преварени детектив, исмејани пријатељ, уништени пословни компањон, експлоатирани рођак — сви они узети напосе и заједно (...) нијесу, што је нетискани сарадник! (ТУ, 13).

(б) *Официри и државни чиновници, сви траже удовице* (ДЂ, 181). — *Сержани, стражари, генерали, ађутанти, сви су одмах повукли мачеве* (МК, 99). — *Мудраци, свеци, песници, грешници, сви су исто искусили и сви исто кажу* (БП, 273). — *Меколе, Тен, Пол де Сен-Виктор, Свинберн — сви тако чине* (БП, 67). — *Отац, маи, браћа, сестре, сви су Немци* (ЈЛ, 79).

Антиципација појединих реченичних чланова

Посебан тип синтаксичког понављања испољава се у једној врсти антиципације: појам који преокупира говорника бива исказан на почетку саопштења иако му по прамагичкој конструкцији ту није место; затим настаје пауза, а после ње долази реченица у којој се антиципирани појам поново јавља. У таквим случајевима почетни реченични члан врло је близак исказима, јер је интонационо скоро осамостаљен, а и облик му у доста случајева не одговара синтаксичком склопу реченице. Зато је често врло тешко направити разлику између оваквог реченичног члана, који, иако умногоме осамостаљен, ипак настаје истим комуникативним актом којим и реченица, и правог исказа, који представља засебно саопштење.

И овакве реченице могу настати услед говорникове збуњености, колебања и сл., али су обично последица афективних разлога, те имају јаку експресивну функцију. Тако антиципација има двоструки стилски ефекат: с једне стране, њоме се манифестују говорникова осећања, а с друге, истиче се антиципирани појам и цело саопштење. Оваквим дистантним синтаксичким понављањем постиже се још јаче истицање него узастопним (сукцесивним) понављањем. Томе доприноси неуобичајеност овакве конструкције и јача издвојеност и краткоћа почетног члана. Уз то, емоционална експресив-

ност — која се обично не испољава само говором него и мимиком и покретима — неминовно привлачи саговорничкову пажњу.

Антиципација је првенствено говорна појава. У њој се очитује лабавост синтаксе усменог језика и прилагођавање реченичне конструкције експресивним потребама. Међутим, антиципацију налазимо и у писаном језику, нарочито у новинарском стилу, јер доприноси оживљавању излагања:

Професионализам — где су му границе? (П, 11. XI 1967, 3). — *Градови и фабрике* — да ли је то све (П, 13. XI 1967, 3). — *Повлачење* — да ли је то права реч? (П, 1. XII 1967, 5). — *Песимизам, оптимизам*, шта је то? (АГМ, 38).

Антиципација се најчешће среће код упитних реченица. Ово је разумљиво јер је говорнику обично стало да што пре добије одговор. Код упитних реченица, уосталом, овакво понављање реченичног члана и није могуће у другом виду него као антиципација.

И у реченицама са антиципацијом поновљени појам често има улогу субјекта; међутим, за разлику од узастопног понављања, овде се често ради и о понављању глаголских одредби и допуна. Уопште, сваки појам за који су везана јака осећања или нарочити интерес — може се антиципирати. Поновљени члан је некад лексички идентичан са почетним чланом, а некад се јавља као лична или анафорска заменица или као прилог, или може бити само имплициран у личном глаголском облику.

За ове обрте карактеристична је честа употреба везника *а*.

Ево примера за поједине типове антиципације: — (а) Поновљени члан је лична заменица или је истоветан са почетним чланом:

Људи, ти се њих бојиш (РК — ЧП, 185). — *Савјест тамо ће јој бити проб* (АЦ, 209). — *Али он, шта ће бити с њим?* (РК — ЧП, 200); — *А ја и ти, Иво, ко ће нас да спасава?* (МЛ, 131). — *А теби, знаш ли, подвалили су ти с овим петлом* (РК — ЧП, 284). — *Лутку, хоћеш лутку?*

(РК — ЧП, 102). — „После свега“, шаптала је, „како могу после свега“ (РК — ДД, 196). — „Уза зид“, прошаптала је, „прислониће га уза зид и стрељаће га“ (РК — ДД, 369). — *А онда, шта онда?* (РК — ЧП, 175),

(б) Поновљени члан је анафорска заменица то или анафорски прилог:

Заборављене капи, шта ја имам с тим? (РК — ДД, 47). *Те ватрене стрелице, та бомба, тај снап са сјекиром, тај кукасти криж, зар је то срамота?* (РМ, 227). — *У мојој соби, је ли тамо друкчије?* (РК — ЧП, 31). — *А читати и писати — настави жупник — није ли то много више од музике и бајса?* (АК, 22).

(в) Поновљени члан се подразумева у личном глаголском облику:

Али несрећа, зашто се скрила? (РК — ДД, 71).

(г) Могуће је антиципирати и појам који се јавља тек у зависној реченици:

Ноћас, шта ти знаш шта је било ноћас? (РК — ЧП, 137). — *Преко ноћи, казала је она, зар је могуће да си преко ноћи постао толико познат?* (РК — ДД, 59).

*

Да би се донео суд о стилској вредности реченица са наведеним синтаксичким понављањима, најбоље их је поделити у неколико група.

Реченице са кратким почетним чланом не могу се увек прихватити, али још мање се могу осудити у целини. Овакве конструкције, наиме, могу бити драгоцено стилско средство за истицање — ако су употребљене с мером и на одговарајућем месту. А манир и стилски неоправдана употреба само доводи до непотребног компликовања реченичног склопа.

Конструкције са врло развијеним почетним чланом више су ствар писаног него усменог језика. Уколико су овакве реченице тешке за разумевање, кривица је до незгодног састава реченице: понављање предутачког реченичног члана само помаже да се он боље укључи у реченицу. У оваквим

случајевима, дакле, решење треба тражити у постизању складнијег реченичног састава, али се при том не сме заборавити да нагомилавање појмова може имати одређене стилске функције. — Слично је и са инфинитивним конструкцијама, које се често тешко уклапају у реченицу.

Антиципација је емоционални говорни обрт настао спонтано и неконтролисано под утицајем јаких осећања. У књижевним делима она по правилу не спада у језик писца, него пре свега служи за карактерисање емоционалних стања личности које такве реченице изговарају. Новинарство је, међутим, усвојило антиципацију као обрт погодан за привлачење читаочеве пажње.

Кратко речено, сви наведени типови синтаксичког понављања почетног реченичног члана одликује се — насупрот обичној, баналној конструкцији — својом великом изражајношћу и упечатљивошћу. Стога они пружају говорнику или писцу могућност да постигне одређене стилске ефекте. Али је за то, да поновимо, потребно да се овакве конструкције примењују у правој прилици и са мером и укусом.

Љубомир Поповић